

National Association for Media Literacy Education. (n.d.). The National Association for Media Literacy Education unites a community of educators committed to advancing media literacy education. <https://namle.org/>

Pagán-Castaño, J., Pagán-Castaño, E., Callarisa-Fiol, L., Sánchez-García, J. (2025). Strengthening critical thinking and its impact on new media literacy. *ESIC Market*, 56(1), e348. <https://doi.org/10.7200/esicm.56.348>

Paul, R., Elder, L. (2008). *The miniature guide to critical thinking: Concepts and tools*. Foundation for Critical Thinking.

Qazaqstan Respublikasy. (2007). *Bilim turaly: Qazaqstan Respublikasynyn 2007 zhylgy 27 shildedegi № 319-III Zany*. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319>

Tazhenova, G. S. (2022). *Studentterdin mediaquzyrettiligin qalyptastyrudyn psikhologiialyq-pedagogikalyq sharttary* [Doctoral dissertation]. Almaty. <https://www.kaznpu.kz/docs/doctoranti/gulsara/dis.pdf>

FTAXP 14.25.01

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2026.91.3.039>

А.Нурғалиева,¹ С.Нурғалиева,¹ О.Колух,² Н.Сабанбаев^{3*}

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

²Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Қазақстан

³Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДА ҚАУІПСІЗ ӨМІР САЛТЫ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ: ЖҮЙЕЛІ ШОЛУ

Аңдатпа

Бұл жүйелі шолуда бастауыш білім беру ұйымдарындағы оқушылар арасында қауіпсіз өмір салты мәдениетін қалыптастыруға бағытталған педагогикалық тәсілдердің тиімділігі қарастырылады. Өмір бойы қауіпсіздік әдеттерін қалыптастырудағы бастауыш білім берудің маңыздылығын негізге ала отырып, шолу оқушылардың қауіпсіздікке қатысты хабардарлығын, білімін және мінез-құлықтық дағдыларын арттыруға бағытталған бағдарламалар мен стратегиялардың соңғы ғылыми нәтижелерін жүйелейді. Шолуға енгізілген зерттеулер интерактивті оқыту, тәжірибеге негізделген оқыту, сондай-ақ отбасы мен қауымдастықты оқу үдерісіне тарту сияқты әртүрлі педагогикалық тәсілдерді талдайды. Олардың оқушылардың білім деңгейіне, көзқарасына және қауіпсіз мінез-құлық қалыптастыруына әсері бағаланады. Нәтижелер теориялық біліммен қатар практикалық және тәжірибелік оқытуды біріктірудің маңыздылығын көрсетіп, жас ерекшеліктеріне сәйкес келетін интегративті білім беру тәсілдерінің тиімділігін дәлелдейді. Сонымен қатар, бастауыш мектептерде қауіпсіздік білімін жетілдіруге бағытталған болашақ зерттеулер мен педагогикалық тәжірибелер үшін ұсыныстар беріледі. Атап айтқанда, қауіпсіздікке қатысты білім, көзқарас және мінез-құлық өзгерістерін өлшеуге арналған стандартталған бағалау құралдарын әзірлеу қажеттілігі атап өтіледі. Нәтижелердің бірізді көрсеткіштері әртүрлі зерттеулерді салыстыруға мүмкіндік беріп, жүйелі шолулардың сенімділігін арттырады. Болашақ бағдарламалар оқушыларды, педагогтарды және ата-аналарды қамтитын кешенді тәсілді дамытуға бағытталуы тиіс. Сонымен қатар, қауіпсіз өмір салты мәдениетін қалыптастыруда цифрлық технологиялар мен ресурстарды пайдаланудың әлеуеті тереңірек зерттелуі қажет.

Түйін сөздер: бастауыш білім беру, қауіпсіздік, зерттеу, тиімділік, мәдениет, жүйелі шолу.

Нургалиева А.,^{1*} Нургалиева С.,¹ Колюх О.,² Сабанбаев Н.^{3*}

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г. Алматы, Казахстан

²Павлодарский педагогический университет имени Элкей Марғұлан,
Павлодар, Казахстан

³Карагандинский национальный исследовательский университет
имени академика Е. А. Букетова, Караганда, Казахстан

ЭФФЕКТИВНЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ КУЛЬТУРЫ БЕЗОПАСНОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ: СИСТЕМАТИЧЕСКИЙ ОБЗОР

Аннотация

В данном систематическом обзоре рассматривается эффективность педагогических подходов, направленных на формирование культуры безопасного поведения у младших школьников. Учитывая ключевую роль начального образования в развитии устойчивых навыков безопасного поведения на протяжении всей жизни, обзор обобщает современные научные данные о программах и стратегиях, направленных на повышение осведомлённости учащихся, а также их знаний и поведенческих навыков в данной области. Включённые исследования анализируют различные педагогические подходы, включая интерактивное и практико-ориентированное обучение, а также участие семьи и сообщества в образовательном процессе. Оценивается их влияние на уровень знаний, установки и формирование безопасного поведения у учащихся. Результаты исследования подтверждают значимость сочетания теоретического и практического обучения, а также эффективность интегративных возрастно-ориентированных педагогических подходов. Кроме того, подчёркивается необходимость разработки стандартизированных инструментов оценки знаний, установок и поведенческих показателей, связанных с безопасностью. Сопоставимость результатов повышает надёжность и методологическую устойчивость систематических обзоров в данной области. Будущие образовательные программы должны основываться на комплексном подходе, включающем учащихся, педагогов и родителей. Дополнительно отмечается необходимость дальнейшего изучения потенциала цифровых технологий и образовательных ресурсов в формировании культуры безопасного поведения.

Ключевые слова: начальное образование, безопасность, исследования, эффективность, культура, систематический обзор.

Nurgaliyeva A.,^{1*} Nurgaliyeva S.,¹ Kolyukh O.,² Sabanbayev N.^{3*}

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

²Pavlodar Pedagogical University named after Alkey Margulan, Pavlodar, Kazakhstan

³E.A.Buketov Karaganda National Research University, Karaganda, Kazakhstan

EFFECTIVENESS OF PEDAGOGICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF A CULTURE OF SAFE LIFESTYLE AMONG PRIMARY SCHOOL STUDENTS: A SYSTEMATIC REVIEW

Abstract

This systematic review evaluates the effectiveness of pedagogical approaches aimed at developing a culture of safe living among primary school students. Recognizing the crucial role of primary education in establishing lifelong safety habits, the review synthesizes recent research findings on programs and strategies designed to enhance students' awareness, knowledge, and safety-related behavioral skills. The included studies examine various pedagogical approaches, such as interactive learning, experiential and practice-based instruction, as well as the involvement of families and communities in the educational process. Their impact on students' knowledge, attitudes, and safety-related behaviors is analyzed. The findings emphasize the importance of integrating theoretical and practical learning and demonstrate the effectiveness of age-appropriate, integrative educational approaches. Furthermore, the review highlights the need for standardized instruments to measure changes in knowledge, attitudes, and safety-related behaviors. Standardized outcome measures improve comparability across studies and enhance the reliability of systematic reviews in this field. Future educational programs should adopt a holistic approach involving students, teachers, and parents. In addition, further research is needed to explore the potential of digital technologies and educational resources in promoting safe living practices.

Keywords: primary education, safety, research, effectiveness, culture, systematic review.

Кіріспе. Қарқынды дамып келе жатқан әлемде балалардың қауіпсіздігі мен әл-ауқатын қамтамасыз ету бірінші кезектегі міндеттердің бірі болып табылады. Қауіпсіз өмір салты мәдениетін ерте жастан қалыптастыру балаларға ықтимал қауіп-қатерлерді тануға, негізделген шешімдер қабылдауға және олардың денсаулығы мен әл-ауқатын қорғайтын мінез-құлықтарды ұстануға мүмкіндік береді (Stiles-Shields et al., 2023). Демек, бастауыш білім беру жүйесінде қауіпсіз өмір салты мәдениетін енгізу оның тиімділігі мен тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін ғылыми дәлелдерге негізделген стратегиялық тәсілді талап етеді.

Бастауыш сынып оқушылары жаңа мінез-құлық үлгілерін меңгеруге және қабылдауға айрықша бейім, бұл ерте білім беруді қауіпсіз өмір салтын қалыптастыру үшін ерекше маңызды кезеңге айналдырады (Lekše et al., 2023; Kiviranta et al., 2024). Бұл бағыттағы оқыту жеке қауіпсіздікті түсінуден және жол қозғалысы ережелерін білуден бастап, төтенше жағдайларда әрекет ету дағдыларын қалыптастыруға, сондай-ақ психикалық және эмоционалдық әл-ауқатты қолдауға дейінгі кең ауқымды қамтиды.

Интерактивті оқыту әдістері, «тең-теңімен» бағдарламалары, отбасының оқу үдерісіне қатысуы және қоғаммен ынтымақтастық сияқты әртүрлі педагогикалық араласу стратегиялары бастауыш сынып оқушылары арасында қауіпсіздік мәдениетін дамыту мақсатында білім беру ұйымдарында кеңінен қолданылуда (Org et al., 2022). Бұл тәсілдердің тиімділігі мен оларға ықпал ететін факторлар зерттеушілердің ерекше қызығушылығын тудырып, осы саладағы әрі қарайғы зерттеулердің өзекті бағыты болып табылады.

Осы тұрғыда аталған зерттеу бастауыш сынып оқушыларына қауіпсіздікке қатысты білім беруге бағытталған педагогикалық араласулардың тиімділігін бағалауға арналған. Зерттеудің мақсаты – қолданыстағы зерттеу әдістерін, араласулардың ауқымы мен олардың нәтижелерін жүйелі түрде синтездеу арқылы озық тәжірибелерге жан-жақты шолу жасау және бастауыш білім беру деңгейінде қауіпсіз өмір салты мәдениетін қалыптастырудың әлеуетті бағыттарын айқындау.

Бұл шолу білім алушылардың білімді меңгеруі, мінез-құлқының өзгеруі және қауіпсіз тәжірибені ұзақ мерзімді сақтау сияқты негізгі аспектілерге баса назар аударады. Сонымен қатар, мұғалімдердің, ата-аналардың және жергілікті қоғамдастықтың мектеп ішінде және одан тыс ортада осы тәжірибелерді нығайтудағы рөлі қарастырылады. Ақырында, бұл шолу педагогтарға, білім беру саясатын әзірлеушілерге және оқу бағдарламаларын құрастырушыларға тиімді әрі ұзақ мерзімді қауіпсіздік бағдарламаларын әзірлеуге қатысты ғылыми негізделген ұсыныстар ұсына отырып, бастауыш мектептердегі қауіпсіздікке қатысты ғылыми әдебиеттер қорын кеңейтуге ықпал етеді.

Педагогикалық тұрғыдан алғанда, қауіпсіз өмір салты мәдениетін қалыптастыру – бастауыш сынып оқушыларының қауіпсіз мінез-құлық дағдыларын, әлеуметтік жауапкершілігін және тәуекелдерді бағалау қабілетін дамытуға бағытталған мақсатты педагогикалық үдеріс. Сондықтан қауіпсіздікке оқыту тек ақпарат берумен шектелмей, оқушылардың практикалық әрекеттеріне, өмірлік жағдаяттарды талдауына және қауіпсіз шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыруына негізделген педагогикалық тәсілдер арқылы жүзеге асырылуы тиіс.

Осы зерттеу аясында қауіпсіздік ұғымы тек физикалық қауіпсіздікпен ғана шектелмейді. Қауіпсіз өмір салты мәдениеті оқушылардың денсаулығы мен өміріне тікелей қауіп төндіретін жағдайлардың алдын алумен қатар, олардың психологиялық және әлеуметтік әл-ауқатын қамтамасыз етуді де қамтиды. Осы зерттеу шеңберінде қауіпсіздік өзара байланысты үш құрамдас бөліктің жиынтығы ретінде қарастырылады: физикалық, психологиялық және әлеуметтік қауіпсіздік.

Физикалық қауіпсіздік оқушылардың жарақаттанудан, жазатайым оқиғалардан және қоршаған ортадағы қауіп-қатерлерден қорғалуын білдіреді. Психологиялық қауіпсіздік оқушылардың эмоционалдық жай-күйін, мектептегі қолайлы ахуалды және психикалық денсаулықты сақтауды қамтиды. Ал әлеуметтік қауіпсіздік мектеп ұжымындағы өзара сыйластыққа, буллингтің алдын алуға, әлеуметтік қолдауға және мектепке тиесілілік сезімін қалыптастыруға негізделеді.

Осыған байланысты жүйелі шолуға енгізілген зерттеулер қауіпсіздік мәдениетін қалыптастырудың әртүрлі қырларын қамтиды. Атап айтқанда, мектеп климаты, буллингтің алдын алу, оқушылардың психологиялық әл-ауқаты және мектепке тиесілілік сезімі мәселелеріне арналған зерттеулер қауіпсіз өмір салты мәдениетінің әлеуметтік және психологиялық құрамдас бөліктерін сипаттайтын маңызды ғылыми дереккөздер ретінде қарастырылды.

Осы зерттеулердің авторлары Wolff және өзге де зерттеушілер ерте білім беру кезеңінде қауіпсіздік мәдениетін дамыту балалардың өмір бойы салауатты әдеттерді қалыптастыруы мен қауіп-қатерлер туралы хабардар болуына негіз болатын маңызды фактор екенін атап өтеді (Wolff et al., 2020).

Сондай-ақ Tsinidou және басқа зерттеушілер бастауыш сынып оқушыларының когнитивтік және мінез-құлықтық дамуының ерте кезеңдерінде қауіпсіздікке қатысты негізгі өмірлік қағидаларды қалыптастыруда ерте педагогикалық араласулардың ерекше маңызға ие екенін көрсетеді (Aboud & Prado, 2018; Michail et al., 2024). Бұл көзқарастар қарастырылып отырған зерттеу үшін маңызды ғылыми негіз болып табылады және оның өзектілігін арттырады.

Берілген жүйелі шолудың әдіснамалық негізі Li et al. (2008), Gorely et al. (2009), Moreno-Gómez et al. (2020), Stilwell et al. (2024), Bright et al. (2022), Ivaniushina & Alexandrov (2022), Benbenishty et al. (2016), Killer et al. (2019), Arslan (2021), Pentek & Eisenberg (2018) зерттеушілерінің білім беру саласында қауіпсіз өмір салты мәдениетін дамытуға бағытталған табысты бағдарламаларды әзірлеу және енгізу жөніндегі еңбектеріне негізделеді.

Елімізде балалардың қауіпсіздігі мен әл-ауқатына қатысты қоғамда өсіп отырған алаңдаушылықты ескере отырып, бастауыш сынып оқушылары арасында қауіпсіздік мәдениетін шынайы және тұрақты түрде қалыптастыру ерекше маңызға ие.

Зерттеудің маңыздылығы. Бұл зерттеудің маңыздылығы қауіпсіздікке оқытудың тиімді педагогикалық әдістерін терең түсінуге мүмкіндік беруімен айқындалады. Мұндай түсінік барлық мүдделі тараптарға ғылыми негізделген шешімдер қабылдауға, ресурстарды тиімді бөлуге және әртүрлі өңірлердегі бастауыш сынып оқушыларының даму қажеттіліктері мен оқу мүмкіндіктеріне сәйкес келетін педагогикалық араласуларды әзірлеуге жағдай жасайды.

Сонымен қатар, бұл бағыттағы зерттеулер балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге және салауатты шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыруға ықпал ететін қолдаушы әрі білімді қоғам қалыптастыру сияқты қауіпсіздік білімінің кең әлеуметтік әсерін көрсетеді. Зерттеу нәтижелері бастауыш сынып оқушыларының тікелей қауіпсіздігін арттырумен қатар, олардың ұзақ мерзімді бейімделгіштігін, тұрақтылығын және тәуекелдерді тану қабілетін дамытуға ықпал етеді. Бұл өз кезегінде балалардың күрделене түскен әлеуметтік ортада сенімді әрі жауапты әрекет етуіне мүмкіндік береді.

Жалпы алғанда, бұл зерттеу бастауыш білім беру жүйесінде қауіпсіз өмір салты мәдениетін дамытуға бағытталған педагогикалық тәжірибелерді жетілдіруге арналған ғылыми негізделген ұсыныстар ұсына отырып, қауіпсіздікке оқытудың маңызды рөлін айқындайды.

Осылайша, бастауыш мектептерде қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыруға бағытталған педагогикалық стратегиялар мен араласулардың тиімділігін зерттеу ерекше өзектілікке ие. Әртүрлі зерттеулер нәтижелерін жүйелі түрде синтездеу арқылы бұл шолу аталған араласулардың оқушылардың қауіпсіздікке қатысты біліміне, көзқарасына және мінез-құлықтық дағдыларына әсері жөнінде маңызды ғылыми ақпарат береді.

Материалдар мен әдістер. Зерттеу PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) нұсқаулығына сәйкес орындалды. Әдіснама зерттеулерді анықтау, іріктеу, сапасын бағалау және нәтижелерін синтездеу кезеңдерінен тұрды.

Дереккөздер және іздеу стратегиясы

Ғылыми әдебиеттерді іздеу халықаралық дерекқорлар арқылы жүзеге асырылды:

- PubMed
- ERIC
- PsycINFO
- Web of Science

Іздеу 2008–2024 жылдар аралығында жарияланған рецензияланған зерттеулермен шектелді. Іздеу барысында келесі негізгі кілт сөздер мен олардың комбинациялары қолданылды:

- «бастауыш мектепте қауіпсіздік бойынша білім беру»
- «мектеп қауіпсіздігі бағдарламалары»
- «балалар қауіпсіздігіне арналған араласулар»
- «қауіпсіз мінез-құлықты дамыту»

Қосу критерийлері:

Жүйелі шолуға келесі талаптарға сәйкес зерттеулер енгізілді:

- зерттеу нысаны — бастауыш мектеп оқушылары;
- қауіпсіздікке қатысты білім беру немесе мінез-құлықтық араласулардың болуы;
- эмпирикалық зерттеу дизайндары (рандомизацияланған бақылаулы зерттеулер, квази-эксперименттер, алдын ала/кейінгі өлшеулер);
- сандық, сапалық немесе аралас әдістердің қолданылуы.

Алып тастау критерийлері:

Келесі зерттеулер шолудан алынып тасталды:

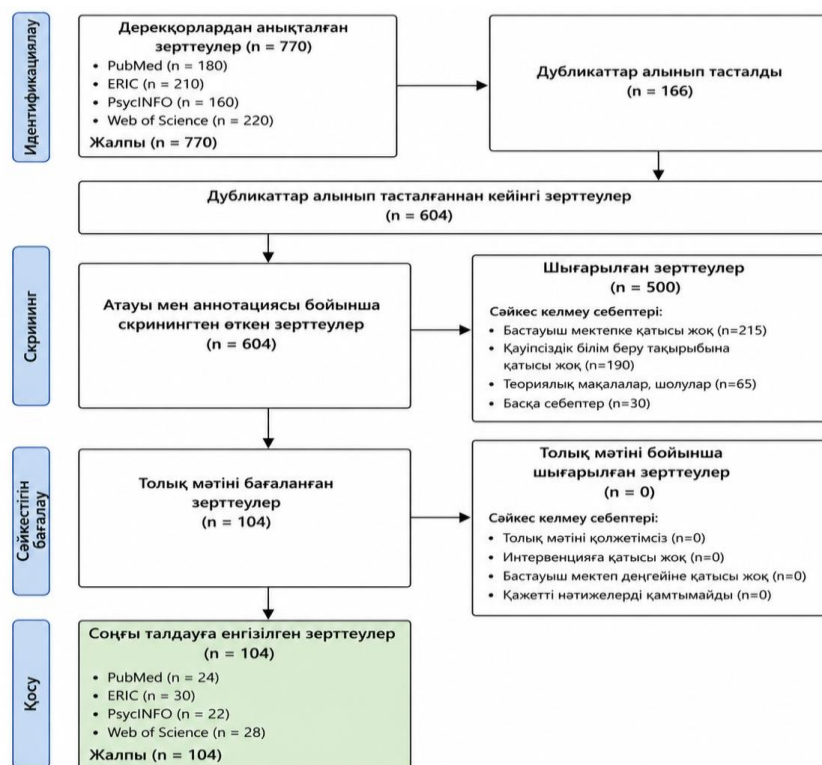
- бастауыш білім беру деңгейіне қатысы жоқ жұмыстар;
- теориялық мақалалар, әдеби шолулар (егер жүйелі шолуға кірмесе);
- толық мәтіні қолжетімсіз зерттеулер;
- қауіпсіздік тақырыбына сәйкес келмейтін зерттеулер.

Зерттеулерді іріктеу төрт кезең бойынша жүргізілді:

- Қайталанған жазбаларды жою
- Тақырып пен аннотация бойынша скрининг
- Толық мәтінді бағалау
- Соңғы іріктеу және талдауға енгізу

Жалпы іздеу нәтижесінде 770 зерттеу анықталды. Қайталанған жазбалар жойылғаннан кейін және алғашқы скринингтен соң толық мәтінді бағалау жүргізілді. Нәтижесінде 104 зерттеу жүйелі шолуға енгізілді.

Іріктеу үдерісі PRISMA диаграммасы арқылы көрсетілген (1-сурет).

Сурет 1- PRISMA бойынша зерттеулерді іріктеу үдерісі

Сапаны бағалау (Mixed Methods Appraisal Tool: MMAT)

Енгізілген зерттеулердің әдістемелік сапасы MMAT арқылы бағаланды. Бұл құрал әртүрлі зерттеу дизайндарының (сандық, сапалық және аралас) сапасын кешенді талдауға мүмкіндік береді.

Кесте 1. MMAT бойынша зерттеулер сапасын бағалау

Сапа деңгейі	Зерттеулер саны (n)	Үлесі (%)
Жоғары сапа	72	69,23
Орташа сапа	24	23,08
Төмен сапа	8	7,69
Барлығы	104	100

MMAT нәтижелері бойынша зерттеулердің басым бөлігі жоғары әдістемелік сапаға ие ($n = 72$; 69,23%). Орташа сападағы зерттеулер 23,08%-ды ($n = 24$), ал төмен сападағы зерттеулер 7,69%-ды ($n = 8$) құрады. Бұл шолуға енгізілген деректердің жалпы әдістемелік сенімділігі жоғары екенін көрсетеді.

Нәтижелер. Әдебиеттерді жүйелі іздеу нәтижесінде төрт халықаралық дерекқордан (PubMed, ERIC, PsycINFO, Web of Science) барлығы 770 ғылыми жұмыс анықталды. Скрининг, дубликаттарды жою және толық мәтінді бағалау кезеңдерінен кейін 104 зерттеу жүйелі шолуға енгізілді. Іздеу тек ағылшын тіліндегі рецензияланған мақалалармен шектелді, бұл енгізілген деректердің ғылыми сапасын қамтамасыз етуге мүмкіндік берді.

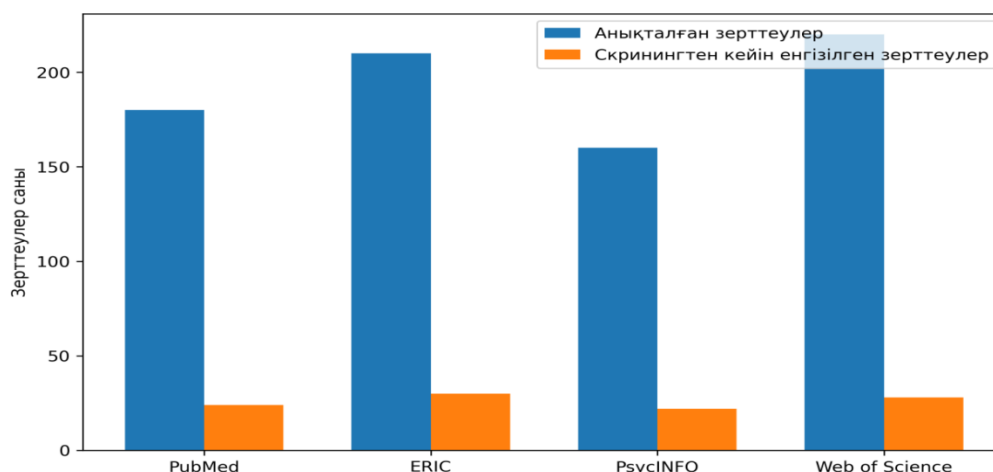
Әрбір зерттеуден араласу түрі, зерттеу дизайны, үлгі сипаттамалары, нәтижелік көрсеткіштер және негізгі қорытындылар бойынша деректер алынды. Алынған мәліметтер нарративті синтез әдісі арқылы тақырыптық категорияларға біріктіріліп талданды. Сандық зерттеулер нәтижелері статистикалық көрсеткіштер негізінде қарастырылса, сапалық зерттеулерден араласулардың іске асырылу ерекшеліктері мен әсер ету тетіктері бойынша негізгі тақырыптар анықталды.

Жалпы алғанда, енгізілген зерттеулердің басым бөлігі қауіпсіздікке бағытталған білім беру бағдарламаларының оқушылардың білім деңгейіне, қауіпсіз мінез-құлық дағдыларына және практикалық әрекеттеріне оң әсер ететінін көрсетті. Көптеген сандық зерттеулерде алынған нәтижелер статистикалық тұрғыдан маңызды болды.

2-кестеде әдебиеттерді іздеу нәтижелері бойынша анықталған зерттеулердің бастапқы саны және іріктеу кезеңдерінен кейін жүйелі шолуға енгізілген зерттеулер саны көрсетілген. Ал сурет 2-те зерттеулерді іріктеу нәтижелерінің сандық көрсеткіштері көрнекі түрде ұсынылған.

Кесте 2. Іздеу нәтижесінде анықталған және іріктеуден кейін жүйелі шолуға енгізілген зерттеулер саны

Дерекқор	Бастапқы зерттеулер	Іріктеуден кейін
PubMed	180	24
ERIC	210	30
PsycINFO	160	22
Web of Science	220	28

Сурет 3 - Бастауыш мектептегі қауіпсіздік бойынша зерттеулерді іріктеу нәтижелерінің сандық көрсеткіштері

Ең көп зерттеулер Web of Science ($n = 220$) және ERIC ($n = 210$) дерекқорларында анықталса, PsycINFO базасында бұл көрсеткіш салыстырмалы түрде төмен болды ($n = 160$). Скрининг және іріктеу кезеңдерінен кейін барлық дерекқорлар бойынша енгізілген зерттеулер саны бір-біріне жақын деңгейде қалыптасты, бұл зерттеулерді іріктеу барысында қолданылған критерийлердің бірізді және қатаң сақталғанын көрсетеді. Алынған нәтижелер бастауыш мектеп оқушылары арасында қауіпсіз өмір салты мәдениетін қалыптастыру тақырыбының халықаралық ғылыми әдебиеттерде кеңінен қарастырылатын өзекті зерттеу бағыты екенін айғақтайды.

Жүйелі шолуға енгізілген зерттеулердің зерттеу дизайны, араласу түрі және географиялық таралуы бойынша жалпыланған сипаттамалары 3-кестеде ұсынылған.

Кесте 3. Жүйелі шолуға енгізілген зерттеулердің жалпы сипаттамасы

Көрсеткіш	Зерттеулер саны (n)	Үлесі (%)
Зерттеу дизайны		
Рандомизацияланған бақыланатын зерттеулер	28	26,92
Квази-эксперименттік зерттеулер	34	32,69
Алдын ала және кейінгі тестілеу дизайны	25	24,04
Сапалық зерттеулер	9	8,65
Аралас әдістерді қолданған зерттеулер	8	7,69
Барлығы	104	100,00
Араласу түрі		
Дағдыларға негізделген оқыту	46	44,23
Отбасы және қоғамдастық қатысуына негізделген бағдарламалар	31	29,81
Технологияға негізделген оқыту	27	25,96
Барлығы	104	100,00
Географиялық таралуы		
Солтүстік Америка	39	37,50
Еуропа	28	26,92
Азия	24	23,08
Австралия және Океания	9	8,65
Басқа өңірлер	4	3,85
Барлығы	104	100

Зерттеулер әртүрлі зерттеу дизайндарын қамтып, қауіпсіз өмір салты мәдениетін қалыптастыруға бағытталған бірнеше педагогикалық араласу түрлерін қарастырды. Зерттеулердің нәтижелері негізінен оқушылардың қауіпсіздік туралы білімін, мінез-құлқын және практикалық дағдыларын дамытуға бағытталған бағдарламалардың тиімділігін бағалауға арналған.

Нарративті синтез нәтижесінде үш негізгі араласу категориясы анықталды:

1. Дағдыларға негізделген оқыту.

Дағдыларға негізделген оқыту тікелей оқыту, интерактивті сабақтар және тәжірибелік оқыту әдістерін қамтитын ең жиі қолданылатын араласу түрі болды. Рөлдік ойындар, қауіпсіздік жаттығулары және практикалық іс-шаралар сияқты әдістерді қолданған зерттеулер оқушылардың қауіпсіздік бойынша білімі мен мінез-құлқының айтарлықтай жақсарғанын көрсетті.

2. Қоғам мен отбасының қатысуы.

Қоғам мен отбасының қатысуын қамтамасыз ететін араласулар ата-аналар мен қоғам мүшелерінің белсенді рөлін көздейтін бірлескен қауіпсіздікке қатысты білім беруге баса назар аударды. Отбасына бағытталған семинарлар мен қоғамдастық деңгейіндегі бастамалар сияқты бағдарламалар қауіпсіздік тұжырымдамаларын нығайтуда және балалардың мінез-құлқының ұзақ мерзімді сақталуын жақсартуда оң нәтижелер көрсетті.

Нарративті синтез нәтижелері интегративті дағдыларға негізделген және технологияға негізделген оқыту тәсілдерінің бастауыш білім беруде қауіпсіз өмір салты мәдениетін ілгерілетуде ерекше тиімді екенін көрсетті. Қоғам мен отбасының қатысуы тұрақты мінез-құлық өзгерісінің маңызды факторы ретінде анықталды, бұл мектептегі қауіпсіздік бойынша білім беруді нығайтуда қолдаушы ортаның рөлін айқындайды. Жалпы алғанда, бұл нәтижелер бастауыш сынып оқушыларының даму қажеттіліктеріне бейімделген көпқырлы араласулардың қауіпсіздік бойынша білімді арттыруда, көзқарастарды қалыптастыруда және практикалық қауіпсіздік дағдыларын дамытуда тиімді екенін көрсетеді.

Енгізілген зерттеулерден алынған деректер бастауыш мектептердегі қауіпсіздік біліміне бағытталған араласулардың сандық және сапалық нәтижелері туралы жан-жақты түсінік береді. Сандық зерттеулер нәтижелік көрсеткіштердің статистикалық маңыздылығы тұрғысынан талданды, ал сапалық зерттеулер араласулардың әсері мен олардың практикалық іске асырылуы бойынша қайталанатын тақырыптарды анықтау мақсатында қарастырылды. Негізінен рандомизацияланған бақыланатын сынақтар мен алдын ала және кейінгі тестілеу дизайнын қолданған сандық зерттеулер қауіпсіздік бойынша білімді меңгеру, мінез-құлықты өзгерту және дағдыларды дамыту сияқты өлшенетін нәтижелерге басымдық берді. Барлық зерттеулерде негізгі көрсеткіштер бойынша статистикалық тұрғыдан маңызды нәтижелер тіркелді, бұл қауіпсіздік бойынша оқыту шараларының оқушылардың нәтижелеріне оң әсер еткенін көрсетеді.

Сандық және сапалық талдаудың интеграцияланған нәтижелері бастауыш мектептерде қауіпсіздікке оқытуға бағытталған араласулар интерактивті және дағдыларға негізделген элементтерді қамтып, сондай-ақ отбасы мен қоғамның қолдауын енгізген жағдайда тиімді болатынын көрсетті. Сандық деректер білім, мінез-құлық және дағдылардың статистикалық тұрғыдан маңызды жақсарғанын растады, ал сапалық деректер ұзақ мерзімді әсерді қамтамасыз етуде қатысудың, мазмұнның өзектілігінің және қолдау жүйелерінің маңыздылығын атап өтті. Бұл тұжырымдар бастауыш сынып оқушылары арасында қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру үшін көпқырлы және контекстке бейімделген араласулардың қажеттілігін көрсетеді және олар қауіпсіздік бойынша білім беру саясаты мен тәжірибесін жетілдіруге ықпал етеді.

Енгізілген зерттеулердің сапасы. Енгізілген зерттеулердің сапасы сандық, сапалық және аралас зерттеулер бойынша әдістемелік қатандықты, деректердің сенімділігін, өзектілігін және есеп берудің анықтығын жан-жақты бағалауға мүмкіндік беретін аралас әдістерді бағалау құралы арқылы мұқият бағаланды. Бұл бағалау синтезге тек сапаның минималды талаптарына сәйкес келетін зерттеулердің ғана енгізілуін қамтамасыз етті, бұл шолу нәтижелерінің сенімділігіне ықпал етті.

Сандық зерттеулердің сапасы, негізінен рандомизацияланған бақыланатын сынақтар мен алдын ала және кейінгі тестілеу дизайндарын қамтыған зерттеулерде, жалпы алғанда жоғары деңгейде болды.

Нәтижелік өлшемдер, жалпы алғанда, сенімді және валидті болды, көптеген зерттеулер қауіпсіздік бойынша білім, мінез-құлық өзгерістері және дағдыларды өлшеу үшін стандартталған бағалау құралдарын пайдаланды. Алайда, тек қатысушылардың өзін-өзі есеп беру деректеріне сүйенген және қосымша объективті тексерусіз жүргізілген кейбір зерттеулер ықтимал қиғаштыққа байланысты төмен бағаланды.

Сапалық зерттеулерден алынған нәтижелер практикалық іске асыру қиындықтарын және қауіпсіз мінез-құлыққа мәдени әсерлерді түсіндіруде маңызды контекстік ақпарат берді және тұрақты түрде өзекті болды.

Аралас әдістермен жүргізілген зерттеулер сандық және сапалық нәтижелерді біріктіру деңгейі және әдістемелік триангуляцияның беріктігі негізінде бағаланды:

- Аралас әдістерді қолданған зерттеулер сандық нәтижелер мен сапалық тақырыптардың жоғары деңгейде интеграцияланғанын көрсетті, бұл нәтижелердің дәйектілігі мен негізділігін арттырды.

- Сауалнама нәтижелерін сұхбат деректерімен біріктіру сияқты әдістемелік триангуляция аралас әдістердің сенімділігін күшейтті.

Талқылау. Бұл жүйелі шолу бастауыш сынып оқушылары арасында қауіпсіз өмір салты мәдениетін ілгерілетуге бағытталған қауіпсіздік бойынша оқыту араласуларының тиімділігі туралы құнды дәлелдер ұсынады. Нәтижелер дағдыларға негізделген оқытуды, отбасы мен қоғамдастықтың қатысуын және технологияға негізделген оқытуды біріктіретін көпқырлы тәсілдер қауіпсіздік бойынша білімді, көзқарасты және мінез-құлықты нығайтуда әсіресе тиімді екенін көрсетеді.

Төтенше жағдайларды басқару және тәжірибелік оқыту сияқты практикалық әрекеттерді қамтитын араласулар оқушылардың қауіпсіздік бойынша білімі мен дағдыларын айтарлықтай арттырғаны анықталды. Бұл нәтижелер оқушыларға нақты өмірлік жағдайларда қауіпсіздік принциптерін қолдануға мүмкіндік беретін белсенді оқыту компоненттерін мектеп бағдарламаларына енгізу қажеттілігін көрсетеді. Интерактивті дағдыларды дамытуға бағытталған бағдарламалар балалардың қауіпсіздікті түсінуін жақсартып қана қоймай, олардың ықтимал қауіпті жағдайларға жауап беру сенімділігін де арттырады.

Отбасы мен қоғамдастықтың қатысуы қауіпсіз мінез-құлықты нығайту мен тұрақтандырудың маңызды факторы ретінде анықталды. Ата-аналар мен қоғам мүшелері қатысқан араласулар оқушылардың мінез-құлқына ұзақ мерзімді оң әсер еткен, бұл мектептен тыс қолдаушы ортаның қауіпсіздік бойынша білім беру әсерін күшейтетінін көрсетеді. Отбасылардың қауіпсіздік бағдарламаларына қатысуы балалардың қауіпсіздікке деген жауапкершілігін арттырады. Осыған байланысты педагогтар мен саясаткерлер қауіпсіздік бойынша білім беруде біртұтас және жүйелі тәсілді қамтамасыз ету үшін отбасы мен қоғамдастықты белсенді түрде тартатын араласу бағдарламаларын дамытуы тиіс.

Анимациялық бейнелер мен цифрлық модульдер сияқты технологияға негізделген оқыту әдістері бастауыш сынып оқушыларының назарын аударуда және олардың оқу үдерісіне қатысуын арттыруда тиімді екені анықталды. Қауіпсіздік бойынша білім беруде цифрлық құралдарды қолдану оқушылардың белсенділігін күшейтіп, білімді меңгеруді жақсартатын динамикалық тәсіл ретінде дәстүрлі оқыту әдістеріне маңызды толықтыру болып табылады.

Дегенмен, маңызды шектеулердің бірі — зерттеу дизайнының, араласу түрлерінің және нәтижелік өлшемдердің жоғары өзгермелілігі, бұл зерттеулер арасындағы тікелей салыстыруды қиындатады. Қауіпсіздік бойынша білімді, мінез-құлықты және көзқарасты өлшеу әдістерінің әртүрлілігі болашақ зерттеулерде стандартталған бағалау құралдарын әзірлеу қажеттілігін көрсетеді.

Сонымен қатар, кейбір зерттеулерде ресурстардың шектеулілігі және мектеп әкімшілігі мен ата-аналардың жеткіліксіз қолдауы сияқты енгізу кедергілері байқалды. Бұл факторлар, әсіресе ресурстары шектеулі мектептерде, қауіпсіздік бойынша кешенді бағдарламаларды енгізуді қиындататын практикалық шектеулерді көрсетеді. Болашақ зерттеулер бұл кедергілерді еңсеру үшін цифрлық шешімдер мен қоғамдастық серіктестіктерін дамыту жолдарын қарастыруы тиіс.

Тағы бір шектеу — кейбір зерттеулердің тек өзін-өзі есеп беру деректеріне сүйенуі, бұл мінез-құлық өзгерістерін бағалауда ықтимал қиғаштыққа әкелуі мүмкін.

Жалпы алғанда, енгізілген зерттеулердің сапасы жоғары деңгейде болды, олардың көпшілігі күшті әдістемелік қатандықты, сенімді деректерді және тиісті нәтижелерді көрсетті. Бұл жоғары

сапалы дәлелдер базасы бастауыш мектептерде қауіпсіздік бойынша оқытудың тиімді араласуларын дамытуға берік негіз қалыптастырып, осы шолудың негізгі қорытындылары мен ұсыныстарын қолдайды.

Болашақ зерттеулер мен тәжірибеге арналған ұсыныстар. Бастауыш мектептерде қауіпсіздік бойынша оқытуды ілгерілету мақсатында болашақ зерттеулер мен педагогикалық тәжірибелер үшін бірқатар ұсыныстар беріледі:

1. Болашақ зерттеулер қауіпсіздік бойынша оқытуға байланысты білім, көзқарас және мінез-құлықтағы өзгерістерді өлшеуге арналған стандартталған құралдарды әзірлеуге бағытталуы тиіс. Мұндай құралдар зерттеу нәтижелерін әртүрлі контексттер мен салыстырмалы (кросс-секциялық) зерттеулер арасында бірізді түрде салыстыруға мүмкіндік береді және осы саладағы жүйелі шолулардың сенімділігін арттырады.

2. Зерттеу нәтижелері отбасы мен қоғамдастықтың қатысуын қамтитын, сондай-ақ дағдыларға негізделген оқытуды біріктіретін көпкомпонентті араласулардың жоғары тиімділігін көрсетеді. Осыған байланысты болашақ білім беру бағдарламалары оқушыларды және олардың қолдау ортасын (отбасы, қоғам) қамтитын кешенді және жүйелі тәсілге басымдық беруі тиіс. Бұл қауіпсіз өмір салты мәдениеті туралы тұрақты және бірізді білім жүйесін қалыптастыруға ықпал етеді.

3. Қазіргі таңда технология балалардың өмірінде маңызды рөл атқаратындықтан, болашақ зерттеулер қауіпсіздік бойынша оқытуды жетілдірудегі цифрлық құралдар мен ресурстардың әлеуетін тереңірек қарастыруы қажет. Атап айтқанда, электрондық оқыту модульдері мен интерактивті бейнелер сияқты технологиялардың ұзақ мерзімді тиімділігі зерттелуі тиіс, сондай-ақ олардың оқу нәтижелеріне әсерінің уақыт өте келе сақталу деңгейі бағалануы қажет.

Қорытынды. Бұл жүйелі шолу бастауыш білім беруде қауіпсіздік бойынша оқытудың көпқырлы араласуларының маңызды рөлін айқындады. Қауіпсіздік бойынша тиімді бағдарламалар жас оқушыларда қауіпсіз өмір салты мәдениетінің берік негізін қалыптастыру үшін дағдыларға негізделген оқытуды, отбасы мен қоғамдастықтың қатысуын және технологияға негізделген тәсілдерді біріктіреді.

Белгілі бір шектеулерге қарамастан, алынған нәтижелер бастауыш білім беру саласында қауіпсіздік мәдениетін дамытуға ұмтылатын педагогтар мен зерттеушілер үшін маңызды ғылыми негіз ұсынады. Бастауыш мектептер кешенді, тартымды және қолжетімді қауіпсіздік бойынша білім беру стратегияларына басымдық беру арқылы оқушылардың қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыруда шешуші рөл атқара алады.

Бұл тәсілдер оқушыларға ықтимал қауіптерді анықтауға, негізделген шешімдер қабылдауға және өз денсаулығы мен әл-ауқатын қорғауға бағытталған мінез-құлықты қалыптастыруға мүмкіндік береді. Зерттеу нәтижелері бастауыш білім беру бағдарламаларына қауіпсіздік мәдениетін дамытуға бағытталған арнайы педагогикалық модульдерді енгізудің қажеттілігін көрсетеді. Мұндай модульдер оқушылардың қауіпсіз мінез-құлық дағдыларын дамытып қана қоймай, олардың өмірлік құзыреттіліктерін қалыптастыруға да ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- Arslan, G. (2021). School belongingness, well-being, and mental health among adolescents: Exploring the role of loneliness. *Australian Journal of Psychology*, 73(1), 70–80. <https://doi.org/10.1080/00049530.2021.1904499>
- Aboud, F. E., & Prado, E. L. (2018). Measuring the implementation of early childhood development programs. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1419(1), 249–263. <https://doi.org/10.1111/nyas.13642>
- Benbenishty, R., Astor, R. A., Roziner, I., & Wrabel, S. L. (2016). Testing the causal links between school climate, school violence, and school academic performance: A cross-lagged panel autoregressive model. *Educational Researcher*, 45(3), 197–206. <https://doi.org/10.3102/0013189X16644603>
- Bright, M. A., Sayedul Huq, M., Patel, S., Miller, M. D., & Finkelhor, D. (2022). Child safety matters: Randomized control trial of a school-based, child victimization prevention curriculum. *Journal of Interpersonal Violence*, 37(1–2), 538–556. <https://doi.org/10.1177/0886260520909185>
- Gorely, T., Nevill, M. E., Morris, J. G., Stensel, D. J., & Nevill, A. (2009). Effect of a school-based intervention to promote healthy lifestyles in 7–11-year-old children. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 6(1), 5. <https://doi.org/10.1186/1479-5868-6-5>

- Ivaniushina, V., & Alexandrov, D. (2022). School structure, bullying by teachers, moral disengagement, and students' aggression: A mediation model. *Frontiers in Psychology*, 13, 883750. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.883750>
- Killer, B., Bussey, K., Hawes, D. J., & Hunt, C. (2019). A meta-analysis of the relationship between moral disengagement and bullying roles in youth. *Aggressive Behavior*, 45(4), 450–462. <https://doi.org/10.1002/ab.21833>
- Kiviranta, L., Lindfors, E., Rönkkö, M. L., & Luukka, E. (2024). Outdoor learning in early childhood education: Exploring benefits and challenges. *Educational Research*, 66(1), 102–119. <https://doi.org/10.1080/00131881.2023>
- Lekše, R., Godec, D., & Prosen, M. (2023). Determining the impact of lifestyle on the health of primary school children in Slovenia through mixed membership focus groups. *Journal of Community Health*, 48(5), 857–869. <https://doi.org/10.1007/s10900-023-01231-7>
- Li, W., Wright, P. M., Rukavina, P. B., & Pickering, M. (2008). Measuring students' perceptions of personal and social responsibility and the relationship to intrinsic motivation in urban physical education. *Journal of Teaching in Physical Education*, 27(2), 167–178.
- Michail, S., Grace, R., Ng, J., & Shier, H. (2024). Cultivating child and youth decision-making: The principles and practices of the ReSPECT approach to professional development. *Children & Society*, 38(5), 1451–1470. <https://doi.org/10.1111/chso.12812>
- Moreno-Gómez, A., Luna, P., & Cejudo, J. (2020). Promoting school success through mindfulness-based interventions in early childhood. *Revista de Psicodidáctica*, 25(2), 136–142. <https://doi.org/10.1016/j.psicoe.2019>
- Orr, N., Chollet, A., Rizzo, A. J., Shaw, N., Farmer, C., Young, H., ... Melendez-Torres, G. J. (2022). School-based interventions for preventing dating and relationship violence and gender-based violence: A systematic review and synthesis of theories of change. *Review of Education*, 10(3), e3382. <https://doi.org/10.1002/rev3.3382>
- Pentek, C., & Eisenberg, M. E. (2018). School resource officers, safety, and discipline: Perceptions and experiences across racial/ethnic groups in Minnesota secondary schools. *Children and Youth Services Review*, 88, 141–148. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.03.008>
- Stiles-Shields, C., Reyes, K. M., Archer, J., Lennan, N., Zhang, J., Julion, W. A., & Karnik, N. S. (2023). mHealth uses and opportunities for teens from communities with high health disparities: A mixed-methods study. *Journal of Technology in Behavioral Science*, 8(3), 282–294. <https://doi.org/10.1007/s41347-022-00278-y>
- Stilwell, S. M., Heinze, J. E., Hsieh, H. F., Torres, E., Grodzinski, A., & Zimmerman, M. (2024). Positive youth development approach to school safety: A comprehensive conceptual framework. *Journal of School Health*, 94(9), 848–857. <https://doi.org/10.1111/josh.13485>
- Wolff, L. A., Skarstein, T. H., & Skarstein, F. (2020). The mission of early childhood education in the Anthropocene. *Education Sciences*, 10(2), 27. <https://doi.org/10.3390/educsci10020027>

FTAXP 14.29.01

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2026.91.3.040>

З.А.Мовкебаева,¹ Д.С.Хамитова^{2*}

¹ I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ., Қазақстан

² Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана қ., Қазақстан

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ӨЗІН-ӨЗІ АНЫҚТАУЫНА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАР

Аңдатпа

Мақалада мектептік білім беру кезеңінде мүмкіндігі шектеулі білім алушылардың кәсіби болашағына қатысты педагогтердің негізгі ұстанымдары мен дефициттері айқындалады. Мүмкіндігі шектеулі білім алушылармен тікелей өзара әрекеттесетін білім беру ұйымдарының педагогтері мен мамандарымен жүргізілген сұхбаттар негізінде оқушылардың кәсіби болашағы туралы, мектеп пен педагогтің кәсіби бағдар берудегі рөлі жөніндегі, тиімді кәсіпалды даярлықты қамтамасыз ету үшін мектеп жағдайлары мен инфрақұрылымына қойылатын талаптар туралы педагогикалық түсініктер жіктеліп, құрылымдалды.

Алынған нәтижелер негізінде мектеп оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау үдерісіндегі педагогтердің рөлі, олардың ұстанымдары мен мүмкін болатын кедергілерінің маңыздылығы атап өтіледі. Авторлар білім беру ұйымдарындағы кәсіби бағдар беру мен кәсіпалды даярлау үдерістерін жеке дараландырудың, еңбек нарығында сұранысқа ие заманауи кәсіптер мен мамандықтарға бағдарланудың маңызын ерекше көрсетеді.

Мақалада мүмкіндігі шектеулі оқушыларды олардың қалауы мен қажеттіліктеріне сүйене отырып, психофизикалық денсаулық жағдайын ескере отырып ерте кәсіби бағдарлаудың қажеттілігі, сондай-ақ дамуында бұзылыстары бар оқушылардың кәсіпалды даярлығы мәселелері бойынша педагогтердің қосымша даярлығын ұйымдастырудың орындылығы жөнінде ұсынымдар беріледі.